

УДК 329.11:141.7

DOI: 10.5937/spm85-49260

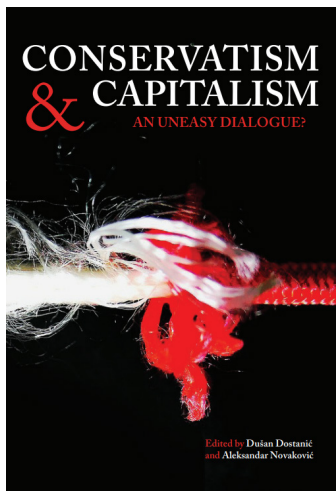
ORCID: 0000-0002-1392-4427

Приказ

Петар С. Ћурчић*

*Институт за европске
студије, Београд*

ДА ЛИ СУ КОНЗЕРВА- ТИВИЗАМ И КАПИ- ТАЛИЗАМ У ПРИЈА- ТЕЉСКОМ ОДНОСУ?

Dušan Dostanić and Aleksandar
Novaković, eds. 2022.
*Conservatism and Capitalism.
An Unease Dialogue?* Belgrade:
Institute for Political Studies, 135 p.

Амерички социолог кон-
зервативне оријентације Роберт

Низбет је међу првима однос конзервативизма и капитализма означио као нелагодни (uneasy) дијалог. Премда се мислило да конзервативизам и капитализам имају више додирних тачака поготово од времена Маргарет Та-чер и Роналда Регана, чини се да је овај однос умногоме комплекснији него ли што се раније прет-постављало. Тим поводом октобра 2021. године у просторијама Института за политичке студије организован је велики скуп о односу конзервативизма и капитализма који је, упркос тадашњим здравственим мерама, окупио представнике из неколико земаља Европе и света. Годину дана касније изашао је важан зборник за академску заједницу у Србији и шире.

У уводној студији Суштина конзервативизма аустријски економиста Фридрих Ромиг је покушао да одговори на питање шта је основа конзервативног покрета данас. Конзервативизам се посматра као контратежа главном току прогресивизма који је постао идеологија савременог човека. Посебно важну улогу у

* Имејл-адреса: petar.curcic@ies.rs.

маргинализацији конзервативизма имала је и идеологија постмодернизма која је релативизовала идеју апсолутне истине о чему су писали не само Фјодор Достојевски, него и Јозеф Рацингер (каснији папа Бенедикт XVI). Као представник римокатоличког учења, Ромиг се позивао и на Отмара Шпана, Ернста Албрехта Гинтера и Едгара Јулијуса Јунга који су били заговорници традиционалних вредности органске заједнице и критичари секуларног поретка. У практичној политици Ромиг је код Виктора Орбана препознао Шпанове идеје о повратку хришћанству насупрот савременим прогресивистичким тенденцијама. Сличне ставове Ромигу делио је професор Гледен Папен са Универзитета у Даласу, уредник *American Affairs*, који је отворио скуп говорећи о савременом човеку који је у процесу културне деградације. Опадање се манифестовало пре свега конзумеристичком идејом о задовољењу потреба инстант садржајима стриминг платформи и мобилних сервиса. За Папена, врло важан је повратак америчке деснице породичној политици (у духу римокатоличког учења у теорији и мађарског искуства у пракси), уместо досадашњег ослањања на велике корпорације.

У тексту Милијардерски социјализам, Давид Енгелс је

изнео мишљење, позивајући се на конзервативне ауторе, да се **Big Business** окренуо левичарским идејама. Као примере овог преокрета, Енгелс је навео идеје великог ресета, заштите животне средине, мултикулурализма и других идеја из овог корпуса. У складу са Марксовим предвиђањима о преласку капитализма у монополе и Шпенглеровим тезама о повезивању англосаксонског индивидуализма са немачким бирократизмом, Енгелс је сматрао да је социјална стратификација досегла велике размере будући да је средња класа пауперизирана и лишена власти. Истовремено, приватна иницијатива почела је да уступа место планској привреди великих компанија и богатих појединаца. Слично позној римској републици у којој је друштвена криза досегла велике размере, у савременом свету основно питање (а на трагу Шпенглерове идеје о социјализму као коначној судбини Запада) јесте ко ће постати цезаристички лидер новог система. Давид Енгелс је сматрао да ће се милијардерски социјализам (левичарске идеје великих корпорација) од аутономног политичког система трансформисати у инфраструктуру цезаристичког ауторитаризма. У том погледу Енгелс је отворио и могућност окретања ка новом феудализму који би у великој мери подсећао на каролинску реформу.

У раду „Нови синдикализам, нови светски поредак и структурални образац светске трансформације” Кристијан Зајц је уочио динамичност промена које су наступиле са пандемијом Sars-COV19. Међутим, ковид није изолован случај већ би могао, према Зајцовом тумачењу, да се означи и као последица процеса који се одвијају у задње 3 деценије. Наиме, већина комунистичких партија се окренула социјалдемократији, а у многим земаљама се догодила приватизација, а чак је и Кина напустила централизовану економију. Продор западних компанија у банкарство, осигурање, аутомобилску индустрију, довело је до радикалне промене у комунистичким земљама. Неолибералне мере довеле до тога да се дерегулише привреда, и да се државе дисциплинују преко мастрихтских критеријума задуживања. Даља темељна трансформација догодила се са уговорима у Мастрихту, Амстердаму и Ници који су довели до потпуне идеолошке рedefиниције ЕУ пре свега у смеру левих политика (посебни у домену антидискриминације и заштите мањина) и слабљања надлежности националних држава. Лево политике нашле су своје уточиште и у великим корпорацијама посебно због (наизглед парадоксалне) могућности имплементације

сопствених идеја у пракси. Неоиндикализам је, према томе, подразумевао међусобну међународну испреплетеност у власништву великих компанија и велику, робусну, структуру одлучивања и обухватио је три нивоа: мале компаније, велики бизнис и политичке номенклатуре (преко структуре ЕУ институција).

Александар Новаковић је у чланку „Три линије одбране капитализма: одговор конзервативцима” покушао да да сопствено виђење односа капитализма и конзервативизма. Конзервативци су имали балансирану критику заснивајући је на улози капитализма у разарању традиционалних друштава. Конзервативци цене трансцендентност, љубав, лојалност, скромност, а левичари правду, једнакост и солидарност и заједничка им је била моралистичка критика капитализма. Новаковић је тврдио да конзервативизам није разумео феномен везу између човекове природе и капитализма. Наиме, људска природа је спонтана и несавршена, а слободно тржиште је средство људске несавршености и израз сарадње међу појединцима. Тржиште познаје људске потребе и жеље, а како је Лудвиг Мизес говорио слободно тржиште је демократско и креира посебне вредности. Посебно су грађанске вредности оснажиле међуљудске односе

у оквирима тржишне привреде. Конзервативци нису прихватили позитивне стране капитализма, поготово са појавом државе која је водила рачуна о друштву и националној економији. Проблем са конзервативном мишљу почивао је и у томе што мислиоци ове оријентације нису могли да својим идејама утичу на доносиоце одлука. Истовремено Ричард Вивер је упозоравао на модерну монолитну полицијску државу која руши права појединца, а проблем конзервативаца према Новаковићу је почивао у томе што су у државама као што су Русија и Кина видели алтернативу идејама савременог либерализма и капитализма.

Золтан Пето је у раду Британске критике капитализма (Белок и Честертон) покушао да представи мисао двојице аутора. Жозеф Пијер Рене Белок је био британско-француски интелектуалац који је, иако је био члан Либералне партије почетком XX века, одбацивао апстрактне формуле либерализма верујући у аутономију појединца. Белок је посебно критиковао индустријски капитализам сматрајући да су капитализам и социјализам само привидно били противречни и да им је главна заједничка црта било материјалистичко схватање света. Као присталица римокатоличког социјалног учења,

Белок је у делу Сервилна држава изнео закључке да је капитализам природна последица не индустријске револуције, већ распада манастирских имања током владавине Тјудора. Због тога, Белок се залагао за повратак хришћанским слободарским вредностима, индивидуалном духу и концепту одговорности према заједници. Поред Белока, важан је био и Гилберт Кенет Честертон који је капитализам видео као економску структуру где мала група капиталиста држи под контролом масе надничара. Честертон и Белок су као израз капитализма видели конзорцијуме и трустове који су монополисали економску и политичку моћ, користећи се чак и левичарским идејама енглеских социјалиста о организацији рада. Белок је као решење понудио дистрибутивну државу, односно повратак на доминацију ситног поседа, пре свега кроз поделу великих имања и рушење трустова. Међутим, испитујући могућу примењивост Белокових и Честертонових идеја у пракси, Пето је сматрао да савремени развој не оставља простор за утопијски аграризам због природе економског развоја, технократске рационалности и индустријализације. Пето је истакао да је Белокова и Честертонова критика капитализма била контрадикторна, анахрона и слаба, али да

постоји нада да ће у одређеним историјским околностима она моћи да се спроведе у дело.

Један од уредника зборника др Душан Достанић је у свом раду покушао да испита да ли слободно тржиште и конкуренција припадају корпусу конзервативних вредности. Иако поједини савремени конзервативни мислиоци сматрају да тржиште може бити извор друштвене стабилности, његов уговорни карактер у великој се мери коси са конзервативним вредностима. Конзервативци, поготово из времена XVIII века и романтизма, са неповерењем су гледали на урбанизацију, омасовљивање мануфактуре и индустрије, као и јачање монетарне економије и банкарства (поготово зеленашења). Јустус Мезер, а касније и Хердер, Адам Милер, Фридрих Шлегел, Алексис де Токвил и Едмунд Берк, критиковали су трговачки дух сматрајући да он може да уништи заједницу. Страх конзервативаца почивао је у томе да ће раслојавање друштва довести до класних сукоба, а Луис де Боналд је тврдио да јакобинска идеологија наставља да живи кроз јаке градове и индустрије. Душан Достанић сличне ставове је уочио и код Лоренца фон Штајна који је писао о систематском материјалном и духовном сиромашењу. Као могуће решење

Штајн је предлагао социјално краљевство у коме је владар био отац нације и гарант друштвеног мира и развоја. У првој половини XX века Ханс Фрејер, Артур Моелер ван дер Брук, Освалд Шпенглер и Шарл Морас били су део истог фронта против либерализма и социјализма. Иако су конзервативци и либерали имали међусобно ривалски однос, својеврсни *rapprochement* је уследио након 1945. године посебно због опасности од комунизма. Премда је већина конзервативаца прихватила идеју слободног тржишта, поједине групе су остале критичне према овој тековини либерализма. Међу критичарима капитализма, Достанић је уочио Ернста Нолтеа и Роцера Скрутона који су установили дијаболичку природу тржишта и захтевали су његово дисциплиновање. Исто-времено, контрола тржишта за конзервативце није значила да би држава требало да буде спроводитељ егалитаристичких идеја, већ би требало да (како је веровао и Отмар Шпан) привреду потчини интересима нације.

Економска мисао Адама Милера била је посебно обрађена и у раду Арона Чопфа. Адам Милер у многим је аспектима био сложена фигура, а у својим радовима он је био претеча Маркса. У основи Милерове тезе, сугери-сао је Чопф, налази се критика

англосаксонске економске теорије која је у средиште ставила индивидуализам. За Милера либерализација трговине земљишта и продор капиталистичких снага нису могли да буду корисни за државу будући да је основни циљ требало да буде опште добро свих грађана. Иако би се могао сматрати критичарем капитализма, Чопф је сматрао да у Милеровој економској теорији нема капитала као средишњег појма, већ су присутни старији термини као што су богатство, новац и средњовековни немачки концепт власништва. Ипак, Милер је пре Маркса приметио да је новац довео до ропства радника, као и да је дошло до комодификације и отуђења.

Премда се у међународној академској јавности ретко или готово уопште не спомиње православна традиција конзервативне мисли, Марко Пејковић је у последњем чланку у зборнику покушао да актуелизује мисао и праксе конзервативизма и капитализма код православних нација такозваног византијског комонвелта. Оваква збирна анализа не би требало да чуди будући да су православни народи имали снажне византијске традиције и да су истовремено били лишени либертаријанизма. Византија је имала посебно важну улогу у дефинисању слободне

трговине, али и установа колективног власништва. Такво искуство проширило се и на Србе и остале православне народе који су умели да приватно и колективно власништво ускладе. Пејковић је тврдио да је од кључне важности у српском историјском искуству средњег века и модерне било одсуство комунизма и плутократских картела. Заједничко свим православним конзервативним мислиоцима је нарочито размивање за државу што их је разликовало од либертаријанских аутора. Истовремено искуство византијске државе подразумевало је асиметричну регулацију привредног живота који је био јачи у центру него ли у периферијама што је омогућио далеко фелксибилнији однос према (политичкој) економији у односу на земље запада.

Обимом невелики зборник *Conservatism and Capitalism. An Unease Dialogue?* представља једну новину у студијама капитализма и конзервативизма код нас. Настављајући заједнички рад, Душан Достанић и Александар Новаковић су након објављивања зборника *Поредок и слобода: разговори конзервативаца и либертаријанаца* наставили да афирмишу проучавање конзервативизма (али и либертаријанизма) у Србији. Међународни састав скупа и зборника додатно

је успео повезивање аутора из Србије, Мађарске, Аустрије, Немачке, Пољске и Сједињених Држава. Према се у појединим областима може повести полемика око природе закључака појединих аутора (посебно у погледу везе левице и крупног капитала, стварне улоге Великог ресета и природе савремених друштвених подела), овај зборник нуди пажње вредне погледе на савремене важне феномене поготово имајући у виду да је у Србији деценијама била доминантна марксистичка традиција критике капитализма.

* Овај рад је примљен 13. фебруара 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 15. маја 2024. године.